

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2024.118>

Анна ГЕДЬО,

завідувачка кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
докторка історичних наук, професорка,
Київ, Україна

Anna HEDO,

Head of the Department of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Doctor of History, Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: a.hedo@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4151-0747>

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
«КИЇВ І КИЯНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ:
МІСЬКА ІСТОРІЯ У НАРАТИВАХ»: НОТАТКИ НА БЕРЕГАХ**

Тринадцята Міжнародна наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: міська історія у наративах», що відбулася 24 травня 2024 року на факультеті суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка в онлайн-форматі, продемонструвала актуальність дослідження міської історії в сучасних умовах. Організована за підтримки Міністерства освіти і науки України й за участі провідних українських і зарубіжних наукових установ, конференція збрала понад 70 дослідників, які цього року обговорили роль історичних наративів у формуванні міського простору.

Тема конференції акцентувала увагу на тому, як різноманітні тексти — від письмових документів до візуальних образів — впливають на наше розуміння міст. Дослідники з України та інших країн, зокрема Великобританії, Ірландії, Чехії, Польщі, Латвії та Португалії, репрезентували доповіді, що охопили широкий спектр тем — від історії повсякдення до впливу міжнародних конфліктів на міське життя. Особливий акцент доповідачі зробили на наративному образі Києва як історичного та культурного центру України.

Пленарне засідання конференції вітальним словом відкрила Наталія Віннікова, проректорка з наукової роботи, голова Вченої ради Київського

столичного університету імені Бориса Грінченка, докторка філологічних наук, професорка, яка зазначила, що наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі Києва» має сталу традицію. Започаткована 2011 року як Всеукраїнська, більше десятиріччя вона є майданчиком для комунікації вчених не лише Києва, але й інших міст України й, згодом, — європейських наукових інституцій. Кожен рік урбаністична тематика наукового форуму конкретизується у розгляді актуальної дослідницької проблеми. Тринадцята конференція вже має статус Міжнародної. Її співорганізаторами, поряд із Міністерством освіти та науки України й Київським столичним університетом імені Бориса Грінченка, стали Інститут історії України й Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, Науково-дослідний інститут історичної урбаністики, Інститут східноєвропейських досліджень філософського факультету Карлового університету (Чеська Республіка), Факультет історичних наук Університету Миколая Коперника (Торунь, Польська Республіка).

У вітальному слові деканка Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, докторка філософських наук, професорка Олена Александрова зазначила, що організатор конференції — науково-педагогічний колектив кафедри історії Укра-

їни у складі Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка — впродовж більше ніж десяти років нарощував дослідницький потенціал цього наукового форуму, прагнучи залучити до участі в ньому не лише українських, але й зарубіжних вчених. Історико-урбаністична проблематика конференції надає різноманітні можливості для наукового співробітництва, тим більше, що кожен рік дослідницький ракурс конференції змінюється, зокрема за останній час — від історії повсякдення чотири роки тому до болючої проблеми «місто у війні» у минулорічній програмі.

На пленарному засіданні тема міських наративів розглядалася у контексті світоглядно-діяльнісних практик історії та сьогодення. Зокрема, Ігор Лиман, координатор міжнародної діяльності Бердянського державного педагогічного університету, координатор Офісу підтримки вченого, доктор історичних наук, професор, та Вікторія Константінова, директорка Науково-дослідного інституту історичної урбаністики, професорка Бердянського державного педагогічного університету, докторка історичних наук, професорка, представили доповідь «Втрати української науки від російської агресії: рефлексії науковців-містян». Доповідачі наголосили на необхідності створення бази даних, що фіксувала б масштаби руйнувань дослідницької інфраструктури в Україні та була оприлюднена серед української та світової спільнот. Ця база має бути зрозумілою для користувачів і містити деталізовані відомості про пошкодження навчальних корпусів, лабораторій, бібліотек, наукового обладнання, а також оцінку матеріальних збитків. Такий ресурс має стати цінним інструментом діяльності наукового співтовариства й урядових організацій, сприяючи ефективному плануванню відновлювальних робіт і залученню міжнародної підтримки.

Ірина Грідіна, професорка кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету, докторка історичних наук, професорка, у доповіді «"Вперед у минуле": історична політика Росії на окупованих територіях України» розглянула питання використання історичних наративів як інструменту гібридної війни. Доповідачка продемонструвала, як російська влада маніпулює історичними фактами й створює фальшиві історичні міти для легітимізації своїх агресивних дій. Ірина Грідіна зосередилась на питаннях: 1) як історія була використана для формування сучасного кремлівського режиму; 2) яке місце посіла Україна у кремлівському наративі; 3) як на практиці реалізується історична політика на тимчасово окупованих територіях. Опорними символами офіційного російського наративу, за переконанням доповідачки, є міт про Перемогу й перманентну місію боротьби з фашизмом, коли «фашизм» може проголошува-

тися усе, що суперечить російському: політиці, історії, ідентичності тощо. Допоміжними засобами цього наративу є ресталінізація (Сталін — великий полководець, який привів російський народ до Перемоги) та мілітаризація (стан «обложеної фортеці» вимагає перманентної мобілізації). Перебіг подій на тимчасово окупованих територіях (кейс Маріуполя) цілком підтверджує концепцію впровадження політики секьюритизації пам'яті, що набуває крайніх форм: знищення історичних і культурних пам'яток, репресії проти будь-яких проявів українського патріотизму, зміна символічного та демографічного ландшафту, агресивне насаджування власної ідентичності.

На пленарному засіданні проблема міського культурного ландшафту як тексту, що відкритий для переосмислення, для актуалізації національних наративів і оповідних стратегій, для ресемантизації, досліджувалася у виступах завідувача відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, доктора історичних наук, професора Ігоря Гирича («Актуалізація національного наративу путівників XIX–XX ст.: Володимирська вулиця Києва») та декана Факультету магістерських соціальних та гуманітарних студій Київської школи економіки, кандидата історичних наук Антона Лягуші («Михайлівська площа як текст: наративні стратегії, ресемантизація, фігуративність»).

У доповіді Ігоря Гирича було проаналізовано зміст путівників вулиці Володимирської у Києві та виявлено домінування в них колоніального та постколоніального російського дискурсу. Доповідач звернув увагу, що традиційні наративи про місто замовчують важливі сторінки української історії та культури, зокрема роль Михайла Грушевського та Українського наукового товариства. На прикладі будинку № 28 по вулиці Володимирській, де розташовувалося товариство, доповідачем було продемонстровано необхідність деколонізації міського простору й переосмислення його символічного значення. Актуальними є пропозиції Ігоря Гирича розробити нові наративи про Київ, які б акцентували увагу на українській історії та культурі, а також на необхідності встановлення меморіальних дощок на честь видатних українських діячів.

Антон Лягуша у своїй доповіді зацентрував увагу на динамічній природі центральних майданів міст, що є результатом постійної взаємодії різних факторів: задуму архітекторів, матеріальної реалізації проекту й соціальних практик, що формуються навколо площі. Планування, будівництво й повсякденність створюють на площі складний комплекс значень та символів. Міська пам'ять, втілена у фізичному та символічному ландшафті міста, знаходить своє вираження саме у таких багатофункціональних просторах. Цен-

тральні площі, як фокусні точки міського життя, слугують носіями колективної пам'яті, оскільки на них часто встановлюють пам'ятники й меморіали, що вшановують історичні події та особистостей. Ці монументи виконують функцію візуальних маркерів історичної пам'яті, зміцнюючи почуття приналежності до міської спільноти.

Тамара Вронська, провідна наукова співробітниця відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, докторка історичних наук, професорка, у доповіді «З фронту — фашисти, з тилу — особісти»: кияни — жертви радянських спецслужб (червень — липень 1941 р.): за матеріалами архівно-слідчих справ» акцентувала увагу на трагічній долі киян, які стали жертвами політичних репресій у перші місяці Другої світової війни. Використовуючи матеріали архівно-слідчих справ, дослідниця довела, що у початковий період війни, як зрештою і пізніше, радянська влада діяла за межами закону, часто замінюючи правові норми власним свавіллям. Будь-яке виявлення невдоволення чи неспокою могло бути розцінене як антирадянська діяльність і призвести до репресій. Нестриманість у висловлюваннях, занепокоєння ситуацією на фронті, що їх радянські органи розцінювали як «панічні чутки» та «занепадницькі настрої», часто ставали підставою для арештів та розстрілів.

Ольга Ковалевська, провідна наукова співробітниця відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України, докторка історичних наук, професорка, у доповіді «Екслібриси Вільніса Ресніса для відомих киян: мотиви, образи, пам'ять», присвятила увагу творчості латвійського художника-графіка Вільніса Ресніса та його екслібрисам, значна частина яких зберігається у фондах Музею історії міста Києва. Доповідь зазначила, що ця колекція є унікальною для України й містить роботи, створені для відомих киян, бібліофілів та колег-художників. Екслібриси В. Ресніса також зберігаються в Латвії та в приватних колекціях в Україні. Творчість художника відзначається різноманітністю сюжетів: від оголеної природи до архітектурних мотивів, від казкових персонажів до історичних подій. В. Ресніс підтримував тісні зв'язки з багатьма власниками своїх екслібрисів, що свідчить про його активну участь у мистецькому житті того часу. Дослідження творчості Ресніса дозволяє глибше зрозуміти контекст розвитку книжкової графіки в Україні та Латвії.

Грехем Фінлей, заступник директора з питань розширення участі Коледжу соціальних наук і права Університетського коледжу Дубліна («Міська історія: роздуми про WEMov та Ірландію»), виступив із повідомленням про те, як саме досвід іммігрантів з окремих етнічних спільнот впродовж сторіччя змінював культурний ландшафт Дубліна, урізноманітнюючи його та дода-

ючи власні культурні досягнення до спадщини міста. Доповідач зосередився на тому, як такий досвід визначає сучасний наратив міста.

Особливо зацікавив учасників виступ Панаїотіса Ксенофонтоса. Цей викладач кафедри славистики Оксфордського університету, окрім презентації спільної з професоркою Анною Гедьо доповіді «Голодомор 1932–1933 рр. греків Надазов'я: голоси жертв», розповів про свою волонтерську діяльність у Харківській області з моменту початку активної фази російсько-української війни, про активну підтримку України, викликавши у слухачів щире захоплення рівнем володіння українською мовою.

Програма конференції передбачала проведення низки дискусійних панелей, присвячених різноманітним аспектам міського наративу — обговоренню шляхів осмислення урбаністичної теми в оповідях про місто в часі й просторі, зокрема рефлексії містян у мемуаристиці, щоденниках, епістолярії, белетристиці, осмислення текстів і контекстів міського урбаністичного наративу тощо.

Значну увагу учасників конференції привернули доповіді учасників першої панелі з проблематики презентації образів міста у словесно-візуальних та символічно-ментальних наративах. Серед них особливе зацікавлення викликали виступи Олександра Боня, доцента кафедри історії України Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, кандидата історичних наук, доцента (тема «Літературне середовище УСРР 1920-х років у листах Валер'яна Поліщука»), який реконструював подорож українського поета В. Поліщука Європою у кінці 1920-х років на основі його листування; Романа Молдавського, старшого наукового співробітника відділу дослідження Голодомору і масових штучних голодів Національного музею Голодомору-геноциду, кандидата історичних наук, доцента (тема «Київ та кияни у спогадах Лавра Нечипоренка “33-й рік”»); Олени Мокроусової, заступниці генерального директора з наукової роботи Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури та заповідних територій, кандидатки історичних наук (тема «Образи Києва у спогадах Наталії Полонської-Василенко»); Олександри Степанської, викладачки Музичної консерваторії м. Барселуш, кандидатки мистецтвознавства, доцентки (тема «Від Поділля до київського Подолу: історія однієї родини у спогадах Ніни Драй-Хмари»).

Під час другої та третьої панелей проблемне обговорення тривало навколо виступів Світлани Каюк, доцентки кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, та Андрія Посунька, доктора філософії, військовослужбовця Збройних сил України (тема «Конструювання образу героя у місті без

героїв (О. Поль і Дніпро / Катеринослав)»; Анни Яненко, заступниці начальника науково-дослідного відділу історії Києво-Печерської лаври та музейництва Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», кандидатки історичних наук (тема «Візуальний нарратив музейного життя Києва кінця 1920-х — 1930-х рр.»), яка презентувала музейну іконографію як дослідницький напрямок, що оперує широким колом зображальних джерел (фотографії та негативи, графіка й живопис, поштівки / листівки; професійні ілюстрації до наукових робіт, замальовки тощо); Тетяни Заболотної, наукової співробітниці відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ, кандидатки історичних наук (тема «Міський простір та освіта: київські виші в роки нацистської окупації»); Світлани Новікової, доцентки кафедри історії та археології Історичного факультету Маріупольського державного університету, кандидатки історичних наук, доцентки (тема «Міський простір Маріуполя у періодичних виданнях кінця ХІХ — початку ХХ ст.»); Ольги Клімкіної, доцентки кафедри української філології для іноземних громадян Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидатки філологічних наук, доцентки (тема «Київ та кияни: лінгвоаксіологічний портрет у дзеркалі урбанонімів»).

Варто відзначити успішну роботу молодих дослідників — студентів і аспірантів факультетів суспільно-гуманітарних наук і романо-германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Запорізького університету — в дискусійному обговоренні важливості міської теми в нарації минулого та сьогодення та ролі молоді у створенні нарративу соціальних проєктів у місті, під час якого доповідачі ділилися особистим досвідом виживання під час війни, доланням її жахливих викликів завдяки активній волонтерській роботі на перемогу України та мріями про майбутнє своєї країни.

Дата надходження до редакції: 29.09.2024 р.

Дата схвалення до публікації: 11.10.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

Проблематика конференції викликала значний науковий інтерес серед її учасників і супроводжувалась гострими питаннями до доповідачів, дискусіями щодо міської історії, перспективності вивчення та викладання її в Україні, потреби подальшого розвитку освітньої програми з історичної урбаністики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Учасники конференції відзначили високий науковий та організаційний рівень заходу, широке регіональне представництво учасників, висловивши вдячність організаторам за можливість обміну дослідницькими ідеями.

Низка оповідей, представлених на конференції, була оприлюднена на шпальтах наукового журналу «Київські історичні студії» за 2024 рік, що свідчить про високий науковий рівень проведеного форуму й актуальність розглянутих проблем.

У травні 2025 року урбаністична тематика конференції буде конкретизована у розгляді дослідницької проблеми, пов'язаної з політикою пам'яті. У сучасному світі, де питання ідентичності, пам'яті та історії набувають особливої гостроти, осмислення політики пам'яті є надзвичайно актуальним. Міста України є вдалим об'єктом для таких досліджень. 14 Міжнародна наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: політика пам'яті у минулому та сьогоденні» стане майданчиком для обговорення низки питань: наукові рефлексії щодо політики пам'яті на інституційному рівні, балансування комеморативних практик між пам'яттю та забуттям, а міської топоніміки — між комеморацією та політикою, роль політики пам'яті в історичній освіті, виклики творення образів героя та антигероя в нарративах комеморації, монументальний образ як складник колективної пам'яті. Очікувана міжнародна конференція за традицією стане платформою для обміну досвідом та ідеями між науковцями з різних країн.